

idag har hans afhandling betydning for studiet af Danmarks – og til en vis grad også af Grønlands – historie i dette tidsrum.

Vídalín udtrykker på de første sider i sit manuskript en tiltalende tillid til historiens nytte. »Mange som iche viide hvad nytte Historier med sig fører, Søge ved deris læsning allene løst og tidsfordriv; hvilche ieg kand ligne ved dennem, som bruge een deilig Nød, allene for øyens lyst, at see paa dend; mens skiotter intet om Kiærnen, der er inden i. Mine tanker — — — hafve aldtid været anderledis; thi saasom ieg veed at Historia er een Moder til Politicam, Oeconomicam, og Ethicam, hvilche konster lærer eet Menniske, at regiere andre, sit eget Huus, og sig self; saa hafver ieg udj alle Historiers læsning, efter min ringe forstand og sinds gafver, stedtze lagt vind paa, at ligesom bien af allehaande blomster og urter, endog de forgiftigste, samler noget til sin Honning-Gjøreelse; saaog ieg udaf allehaande Historier, endog de allerin-geste, kunde samle de lærdomme, som saavel mig, som min Næste, kunde tiene til Gafvn og opbyggelse«.

Den lærde islandske magister lagde det historiske kildemateriale, han kunne få adgang til, til grundlag for et omfattende projekt til en genopdagelse og kolonisering af Grønland. Der er næppe tvivl om, at hans diskussion af be-sejlingsmuligheder og ruter ville have kunnet få praktisk betydning i naviga-tionsmæssig henseende. Derimod må hans beskrivelse af Grønlands frugtbar-hed og naturrigdomme karakteriseres som stærkt overdreven og formentlig dikteret af et ønske om at skabe interesse for projektet og dermed også for sin ansøgning om præstekald. Ligeså urealistisk og tendentiøs må man end-videre karakterisere hans forslag om en første koloniseringsbølge på 500 men-nesker.

Som kilde til grønlandske forhold har beskrivelsen således kun begrænset interesse. Dens værdi ligger derimod i det indblik, den giver i tanker og holdninger i Danmark omkring 1700, ikke blot i det dansk-norsk-islandske lærdomsmiljø, men også blandt de købmænd og redere, med hvilke Vídalín havde drøftet sit projekt. Trods flittig søgen har udgiveren ikke kunnet etab-lere den direkte forbindelse imellem Vídalíns projekt og Hans Egedes tidlig-ste grønlandsplaner, som han – forståeligt nok – gerne havde set. Det kan me-get vel skyldes materialesituationen; men der er næppe tvivl om, at udgiveren har ret i at pege på Vídalíns projekt, dets informationer og hele holdning til koloniseringsproblematikken som en del af det miljø, hvorfra Hans Egede modtog sin tidligste inspiration til at opsøge Grønland.

Ole Feldbæk

Ingwer Ernst Momsen: Die allgemeinen Volkszählungen in Schleswig-Holstein in dänischer Zeit (1769–1860). Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Band 66. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster, 1974. 218 s. Hæftet DM 32,-, indbundet DM 42,-.

I 1969 udsendte forfatteren i den skriftrække, som Geografisk Institut ved Kiels Universitet står bag, en socialgeografisk analyse af Husums befolkning i

perioden 1769–1860. Denne geografisk afgrænsede undersøgelse udgjorde anden del af hans dissertation fra 1968 ved Kiels Universitet. Nu er også afhandlingens første del – i en bearbejdet og strammet version – kommet i bogform, hvad man må hilse med glæde.

Der er tale om såvel en kritisk analyse af de pågældende folketællingers organisationsform og materiale, som en gennemgang af store dele af den litteratur, der i tidens løb har bygget på folketællingsmaterialet. Denne gennemgang, som omfatter såvel arbejder, der har benyttet de originale tællingslister, som bearbejdelse af disse lister, er grundigst for arbejder fra før 1968. En sådan analyse og en sådan gennemgang må påkalde sig betydelig interesse hos alle, der beskæftiger sig med befolkningsforhold – i hertugdømmerne eller i andre dele af monarkiet – i de knap hundrede år, der ligger mellem den første og den sidste af de her behandlede tællinger. Ganske ensartede tabelforlæg, tællingslister, tællingsregler osv. lå til grund for gennemførelsen af folketællingerne i monarkiets europæiske dele, selv om det ikke alle steder var de samme administrative organer, der udførte selve den fysiske tælling. Denne ensartethed betyder, at en række af Momsens resultater har direkte relevans også for den fremtidige beskæftigelse med folketællingsmateriale i kongeriget – og herunder selvfølgelig også Norge for så vidt angår de to folketællinger i 1769 og 1801. For sammenlignende undersøgelser er det lykkeligt, at tællingerne i kongeriget og hertugdømmerne stort set gennemførtes på samme tidspunkt – når bortses fra, at der i 1787 og 1850 ikke blev afholdt folketælling i hertugdømmernes.

Tællingen i august 1769 får langt den mest indgående behandling, idet op mod halvdelen af afhandlingen er helliget den. Det er ikke uberettiget, idet det er den af tællingerne, der knytter sig flest problemer til, og hvis nøjagtighed oftest er blevet diskuteret. Det skyldes dels, at militæret ikke skulle tælles med, dels tællingsreglernes sammenblanding af *de jure*- og *de facto*-befolkningsbegreberne (som i mindre målestok fortsatte i hele den betragtede periode), hvad der måtte føre visse vanskeligheder med sig i et område med en så kompliceret administrativ struktur som hertugdømmerne.

Det har været en udbredt opfattelse, at 1769-tællingen gennemførtes uden brug af lister over befolkningens enkeltindivider. Momsens analyse af det kendte oversigtsmæssige tabelmateriale tilblivelsessituation er overbevisende og fører til den stik modsatte opfattelse. Han fremhæver, at sådanne tabeller selvfølgelig ikke har kunnet produceres uden et grundmateriale, der i princippet må svare til de officielle tællingslister, som kendes fra de senere folketællinger. Da disse lister »kun« var et arbejdsredskab for den lokale administration, er de ikke blevet indsendt til Rentekammeret sammen med tabellerne, men må findes i lokaladministrationens arkiver. Ræsonnementets rigtighed bevises til overmål af den oversigt over bevarede lister for hertugdømmerne, som forfatteren kan opstille. Det er karakteristisk, at det især er materiale fra byerne, der er bevaret. Det gælder også, når man vender sig til kongerigske forhold, hvor man dog kun kender ganske få lister. Listen fra Horsens er kendt fra Albert Olsens afhandling fra 1932 om bybefolkningen, og Momsen selv har kunnet fremdrage nogle af listerne fra Helsingør. Hans formodning om, at der vil kunne findes flere af disse optællingslister fra 1769-folke-

tællingen virker ikke urimelig, og man kan kun håbe, at hans arbejde fører til skærpet opmærksomhed på dette punkt.

Selv om de følgende tællinger som nævnt får en mindre udførlig behandling end 1769-tællingen, er også disse afsnit præget af forfatterens metodiske stringens, der blandt andet viser sig i hans omhyggelige beskæftigelse med alle led i de endelige tællingsresultaters tilblivelsesproces. Erkendelsen af nødvendigheden herfor er ikke ny, men det er velgørende at se synspunktet bragt i så konsekvent anvendelse, som det her er tilfældet; derfor bliver blandt andet hans understregning af den kvalitative forbedring i folketællingerne i den betragtede periode også overbevisende – selv om synspunktet ingenlunde er nyt.

Nogle af forfatterens vurderinger lader sig selvfølgelig diskutere, men det drejer sig mest om mindre væsentlige punkter, der på ingen måde kan ændre noget i den positive vurdering, som må blive dette arbejde til del.

Ingwer Ernst Momsen har med denne afhandling placeret sig centralt i dansk – og selvfølgelig også slesvig-holstensk – social- og befolkningshistorisk forskning.

Jørgen Elklit

Aktstykker til de norske Stændermøders historie 1548–1661. Udg. for Kjelde-skriftfondet ved O. A. Johnsen og R. Fladby. Bind II hefte 2 og III hefte 1 ved Rolf Fladby. Oslo 1969–74. viii + 350, 273 s. N. kr. 17.00 og 25.00.

Efter udsendelsen af sin store og stofmættede disputats om »De norske stænder 1537–1661« (1906) påtog O. A. Johnsen sig at udgive aktmaterialet til stændermødernes historie *in extenso* for 'Kjeldeskriftfondet' (da. 'Den norske historiske Kildeskriftkommission'). Det første hefte udkom i 1911, men professor Johnsen nåede ikke at afslutte udgaven før sin død i 1954; fortsættelsen og fuldførelsen af arbejdet har senere dr. Rolf Fladby påtaget sig. Andet binds afsluttende hefte kom i 1969 og tredje binds første hefte i 1974, omfattende det meget centrale og vigtige aktmateriale mellem Frederik III.s hyldning i efteråret 1648 og suverænitetsakterne 1661; tilsyneladende mangler udgaven nu kun det afsluttende registerhefte. Udgiverteknisk har O. A. Johnsen og efter ham dr. Fladby (fra alle synspunkter hensigtsmæssigt) valgt at følge retningslinier, der ligger nært op ad de principper, Kr. Erslev valgte i sin sagligt nært beslægtede udgave af akterne til rigsrådets og de danske stændermøders historie i Christian IV.s regeringstid (jf. (Norsk) Hist. tidsskr. 1907, s. 81 ff.; bind I, indledningen s. II ff.).

Bemærkelsesværdigt og værdifuldt er det, at dr. Fladby har optaget det idé-historisk vigtige og historiografisk argumenterede, anonyme skrift om 'Norges rige arfverige', som blev overrakt Frederik III ved hyldningen 1656, og som allerede M. Birkeland tilskrev mag. Jens Dolmer. Identifikationen blev underbygget af Gustav Storm i 1884 og er blevet accepteret af senere historikere (deriblandt af J. A. Fridericia). C. O. Bøggild-Andersen har dog ment at kunne spore Hannibal Sehesteds absolutistiske farvede indflydelse i skriftet